

1954

Dina 39,
NRS-kampioen

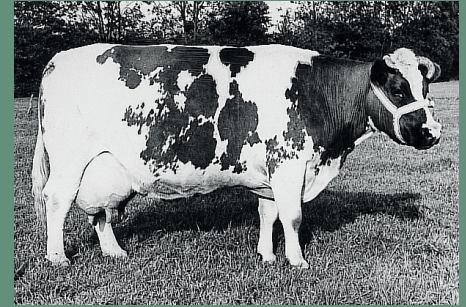
1954

Ús Mem,
Leeuwarden

1959

Kaatje 5 (v. Prins),
13-jarige kampioen NRS-jubileumkeuring

Hoe zich vijftig jaar geleden

De hf-koe in Nederland viert dit jaar haar 50-jarig jubileum. De start begin jaren zeventig was een roerige periode, waarbij fokkersambacht en wetenschap botsten, de angst voor verlies van marktmacht overheerste en eigenzinnige voorlopers de weg vrijmaakten voor het gebruik van ‘Amerikaans’ sperma. Daarom een reis een halve eeuw terug in de tijd.

TEKST ALICE BOOIJ

Anno 2021 is het amper meer voor te stellen. In elke uithoek van de wereld is de genetica van welk koeienras ter wereld ook beschikbaar. Jerseys, blaarkoppen, hf, Noorse roodbonten; de rietjes van deze stieren zijn bijna op elke straathoek te verkrijgen en elke melkveehouder mag vanzelfsprekend daarin zijn eigen keuze maken.

Hoe anders was dat ruim vijftig jaar geleden, rond 1970? Als melkveehouder gebruikte je sperma van fh-stieren. Je volgde met de pet in de hand je ki-vereniging. Punt. De introductie van de holstein friesians werd daardoor een hele revolutie. Bomvolle vergaderzalen waar discussies hoog opliepen, de stamboeken die hun macht lieten gelden, wetenschappers die waarschuwden, ‘succesvolle’ fokkers die marktmacht wilden houden, inspecteurs die volgzzaam de visie van hun bazen uitspraken en de matige kwaliteiten van de hf onderstreepten. Manipulatie en stemmingmakerij waren schering en inslag. Rondom de kwaliteiten van de ‘Amerikanen’ werden de feiten verdraaid – tot in de hoogste regionen – om uiteindelijk de fokkerij van Fries-Hollandse koeien – de kip met de gouden eieren – in de benen te houden. Het zou heden ten dage voer zijn geweest voor complotdenkers,

waarbij zelfs ‘wappies’ zouden verbleken. Uiteindelijk kregen de ‘anarchisten’ gelijk en viel het tij zo’n vijftig jaar geleden niet te keren. De holstein friesian zou ook de Nederlandse melkveehouderij voor zich winnen. Maar dat ging niet zonder slag of stoot.

Andere tijden

Het waren andere tijden ruim vijftig jaar geleden. Om te begrijpen waarom er zo krampachtig vastgehouden werd aan de fh-koe is het goed de context van de melkveehouderij in die tijd te schetsen. De fh-koe beleefde gouden tijden in de jaren vijftig (en daarvoor) van de vorige eeuw.

Dat gold ook voor de twee onafhankelijk opererende stamboeken, NRS en FRS. Fokkers uit binnen- en buitenland togen naar Friesland en Noord-Holland om de allerbeste Fries-Hollandse stieren en koeien aan te kopen. Wat hielp, was de geschiedenis van honderd jaar export van Nederlands vee over de hele wereld, waarbij de hoge productie geroemd werd en het aanpassingsvermogen in alle uithoeken succes bracht. In Amerika werd vanuit de fh-koe een nog productievare hf-koe gefokt. ‘Made in Holland’ bleek jarenlang een enorme marketinghit.

1969

Kate 108 (v. Nammele),
FRS-jubileumkeuring

1978

Pietje 189 (v. Stern),
NRS-jubileumkeuring

1980

Feikje 24 (v. Elevation),
succesvol stiermoeder

een revolutie voltrok

Koeien en stieren werden voor astronomische bedragen verkocht. De 250.000 gulden waarvoor Adema 584 naar Frankrijk verhuisde, spreekt nu nog steeds tot de verbeelding. Op het hoogtepunt van de roem – in 1954 – kreeg de fh-koe ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van het FRS zelfs een bronzen standbeeld: Ús Mem, een true type, de ideale melkkoe. Ze herinnert in Leeuwarden aan de gloriejaren.

Klein en vroegrijp

Toch bleek het niet allemaal goud wat er blonk. De koe was in de loop van de successtijd veranderd. Ze werd kleiner, vroegrijp en of ze de hoogste melkproducente van de wereld was, durfden deskundigen en wetenschappers met een breder gezichtsveld zelfs wel ter discussie te stellen in eigen land. De aanzet voor dit type koe werd gegeven op de keuringen, waarbij de jonge stieren in de prijzen vielen wanneer ze rond, gesloten en vroegrijp waren. Het exterieur werd grote waarde toegedicht, dat bracht de fh ten slotte de status van allround-dubbeldoelkoe. Wetenschappers signaleerden een dalende melkproductie en stokmaat. Ze attendeerden de fokkers op de bevindingen, maar vonden weinig gehoor. Professoors als Wieger de Jong, Theun Stegenga en Rommert Politiek, ze praatten tegen een muur. De grote internationale interesse was het bewijs dat de Nederlandse koe nog steeds de beste was, zo redeneerden de fokkers die hun fokkerij als een kunstvorm benaderden. Dat valt niet in cijfers te vatten. De vijfjaarlijkse melkveetentoonstelling was een internationaal evenement, de organisatie van de Nederlandse melk-

In 1979 kwam koningin Juliana String Jantje 7 van Wybren Stelwagen bewonderen tijdens het eeuwfeest van het FRS

1988

Sonni (v. Louis),
kampioen NRM

1994

Irma 17 (v. Allure),
kampioen NRM

1996

Zusje 156 (v. Sunny Boy),
kampioen NRM

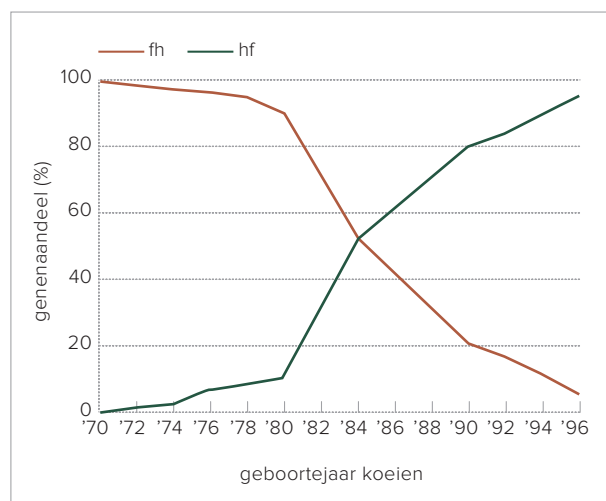

houderij was wereldkampioen. Verenigd in coöperaties vond de melk zijn weg, werd er aan melkcontrole gedaan en fokbeleid bepaald. Nederland was toonaangevend.

Ki, krachtvoer en kunstmest

Intussen voltrok zich een behoorlijke koerswijziging op het boerenerf. De trekker had zijn intrede gedaan, de grupstal werd vervuld voor de ligboxenstal. Melkveehouders maakten stappen met ki, krachtvoer en kunstmest. Stilletjesaan groeide de veestapel naar zo'n 40 koeien in 1970 en nam de melkplas toe, maar de melkprijs en de marges bleven achter. De noodzaak voor intensivering, schaalvergroting en een hogere melkproductie zouden het antwoord zijn op de crisissfeer in de melkveehouderij. Er ontstond een voedingsbodem voor verandering. De productie van de koe moest omhoog en zo richtten ki-verenigingen hun blik op Amerika. Maar telkens kwamen ze tot de conclusie dat de Amerikaanse koe niet geschikt was voor de Nederlandse melkveehouderij. Te extreem op melk gefokt, te groot, te scherp en te smal. De Nederlandse veehouder had een dubbeldoelkoe nodig. De vleesprijzen leverden toen nog een behoorlijke bijdrage aan het inkomen.

Figuur 1 – Percentage fh en hf bij zwartbonte melkcontrolekoeien tussen 1970 en 1996

Nog een argument om de 'Amerikanen' buiten de deur te houden was de ongeschiktheid van hun melk bij het maken van boter, kaas en ander zuivelproducten, de specialiteiten van de Nederlandse melkveehouderij. De hf gaf dunne melk, waarbij ook de voeding van de Amerikaanse koe nog eens heel anders was: mais en veel krachtvoer bij jaarrond opstallen.

Kortom, er werden argumenten genoeg gevonden en dik onderstreept om de hf te weren en die werden ook uitgebreid beschreven in de verschillende fokkerijbladen. Ondanks diverse trips naar de Verenigde Staten en Canada door inspecteurs, stamboekbestuurders en fokkers, bleven de conclusies gelijk: ongeschikt. Onderhuids was het vooral de angst om afzet van het Fries-Hollandse fokvee en daarmee macht te verliezen wanneer de hf voet op Nederlandse bodem zou zetten.

Rebellen en pioniers

Het was in eerste instantie dan ook niet de gevestigde orde die de hf een kans durfde te geven. Het waren de 'underdogs' en rebellen die het avontuur aan wilden gaan. Zoals Wijnand Pon, die als jonge boer in Groningen koeien ging melken en zich wilde onderscheiden. Hij ging op een van de studiereizen mee de plas over en schreef heel andere conclusies op: echte melkkoeien met veel betere uiers. De ondernemende Pon wist in 1971 het importeurschap van de Canadese ki naar Nederland te halen. Het duurde enige jaren voordat het een succes werd. Pas toen hij een showstal in Leusden opzette met Canadees gefokte koeien, en alle veehouders zelf een kijkje konden nemen, bleek het hek van de dam.

Ook ki-secretaris Piet Scheer in Friesland nam de gok in de overtuiging dat de hf de Nederlandse melkkoe rendabeler kon maken. Hij kocht sperma van Pabst Ideal, de hf-stier die in Duitsland onderdak had gevonden. Later wist hij het importeurschap van WWS naar het FRS te halen, maar dat was eigenlijk vloeken in de kerk.

Tegen het advies van de stamboeken in gingen ook melkveehouders experimenteren met sperma van hf, in eerste instantie geïmporteerd uit buurland Duitsland, waar de holsteinisatie al verder was. Pieter ter Veer was er als jonge Wageningse ingenieur één van. Hij richtte in 1974

2008

Bons-Holsteins Ella 153 (v. CB Allen),
kampioen NRM

2010

Wilhelmina 358 (v. Juror),
kampioen NRM

2014

Barendonk Brasileira 12 (v. Classic),
kampioen NRM

Van hf naar kruislingen

Even leek het erop dat de geschiedenis zich zou herhalen toen de kruislingen aan het begin van het nieuwe millennium hun intrede deden. Fleckvieh- en montbéliarde-stieren werden ingezet om de extreem op melk gefokte zwartbonte weer terug te brengen naar meer solide propertes. Met de belofte van meer vlees, meer weerstand en een betere gezondheid verworven deze stieren een plek op de inseminatielijstjes. De roodbontfokkers hadden al geëxperimenteerd met brown swiss om voor meer bloedspreiding te zorgen. Ook jersey's zorgden de jaren ervoor met hun hoge gehalten al eens voor een piekje in de inseminatiestatistieken. Maar zo snel als deze 'allochtonen' kwamen, gingen ze ook weer. Niet eens omdat ze niet presteerden, maar ook aan deze kruisingen kleefde emotie. De koe veranderde van rood- en zwartbont naar egaal bruin, in het weiland en in de stal vielen ze op. Melkveehouders hielden

liever vast aan hun vertrouwde bontgekleurde koeien. De introductie van fleckvieh en montbéliarde bleek echter een blijvertje, met in de slipstream nog veel meer rassen die een plekje op de stierenkaart opeisten. Het extraatje van heterosis, ontstaan door het combineren van twee extreem verschillende genetische bronnen, werd met graagte ontvangen.

Blijvertjes

Ook bij de start van het kruisen was er weer geroezemoes, stemmingmakerij en werd alles in het werk gesteld om tegengas te geven. Er werd gerefereerd aan eerdere mislukte pogingen van de andere rassen om in te breken in het bolwerk van de hf-fokkerij. De openheid in de structuur van de kiverenigingen en het zelfbeschikkende vermogen van veehouders zorgden ervoor dat de kruislingen blijvertjes zijn, zonder dat veehouders op de barricaden hoefden te

springen. Niet in grote aantallen – veel hoger dan 10 procent van alle inseminaties kwam het nooit – maar met de Scandinavische fokkerij, toch weer brown swiss en nog veel meer (ook Nederlandse) rassen zijn kruislingen intussen een vaste waarde. De ontwikkeling van het kruisen was ook een wake-upcall voor de holsteinfokkerij. Veehouders waren niet alleen op zoek naar veelgeefsters, maar de koeien moesten van alle markten thuis zijn. Met een goede uiergezondheid, vruchtbaarheid, sterke klauwen, en vooral ook passend bij de huisvesting en het managementniveau van de veehouder. Met dank aan genomic selection kon deze transitie in sneltreinvaart worden ingezet. Een grote populatie zoals de hf, met een grote verscheidenheid aan eigenschappen, maar nog altijd wereldkampioen in uiers en melkproductie, toont dan haar waarde. De kansen om effectief een koerswijziging in te zetten werden snel verzilverd.

2014

Bons-Holsteins Koba 191 (v. Jasper),
kampioen NRM

2019

Twente Dairies Apple Jose 2 (v. Big Apple),
kampioen NRM

2019

New Moore Esmeralda 38 (v. O Man),
kampioen HHH

de Studieclub Noord-Amerikaanse Zwartbonten op, waar vooral jonge melkveehouders de hf-fokkerij promootten. ‘Je praat over een heel bijzondere episode’, aldus de fokker, die de stal verruilde voor de Tweede Kamer. ‘Met 95 procent hf-koeien in Nederland mag je wel zeggen dat het een succes is geworden.’

Van studieclub naar HHH

Even terug naar vijftig jaar geleden, toen de eerste kalveren geboren werden. ‘Die kalveren waren heel goed’, zo vertelde de inmiddels overleden Jan Maat over de geruchtmakende periode. ‘Alleen de ki-vereniging, het stamboek en de voorlichtingsdienst moesten er niks van hebben. Want ja, wij hadden toch zulke goede koeien in Nederland!’ De uit Giethoorn afkomstige Maat was net als Ter Veer, en ook veehouders als Teun Haarman en Theo Griffioen, een boer met pioniersmentaliteit. Met hun studieclub organiseerden ze een keuring in een manege in Dronten om de met hf ingekruiste koeien te laten zien. ‘Niet om tegen de ki of tegen het stamboek te werken, maar gewoon om zelf iets te doen. Het liefst naast, of met die anderen samen.’

Hun initiatief groeide uit tot de HHH-vereniging en HHH-show, die dankzij het onafhankelijke gedachtegoed van de Nederlandse veefokkers nog steeds bloeiend is. Toen de ki-vereniging in Zuidwest-Nederland vier holsteinstieren uit de Verenigde Staten en Canada naar Nederland haalde – Bill, Silver, Superstar en Conductor – was het pleit beslecht, tenminste dat zou je zeggen. Het stamboek wilde de vier in eerste instantie echter niet opnemen, vanwege onvoldoende exterieur. Jaren later wilde het stamboek Superstar niet preferent verklaren, wat meteen ook het einde betekende van de predicaatfokkerij. Indexen en ranglijsten waren vanaf toen de nieuwe norm. Uiteindelijk won de wetenschap het van de traditionele fokkerij.

Ontluisterende Polenproef

De fh-topfokkers verzetten zich tegen de komst van de hf. Een aantal sprak met elkaar af geen vreemd bloed te gebruiken, voor ten minste acht jaar. Het duurde niet lang of één voor één zwichtten deze fokkers voor

de hf. De nieuwsgierigheid won het uiteindelijk van de behoudendheid.

De harde werkelijkheid werd echter halverwege de jaren zeventig blootgelegd in de zogenaamde ‘Polenproef’. In Polen werden de zwartbonte koeien geïnsemineerd met sperma van de allerbeste stieren uit verschillende fokkerijlanden. Een soort landenwedstrijd, die de Nederlandse fokkerij met beide benen op de grond deed belanden: de fh eindigde als één-na-laatste, nipt voor de Poolse zwartbonte.

Het kwam als mosterd na de maaltijd, de geest was toen al uit de fles. In 1978 werd Bill de meestgebruikte stier in Nederland, Nienrode bleek dat twee jaar daarvoor al in Friesland te zijn. Het was de opmaat voor populaire stieren als Tops Monitor Legend en Gardenia Chief Astronaut.

In 1982 en 1983 lag de importpiek van hf-sperma op ongeveer een miljoen doses. De melkproductie steeg tussen 1970 en 1980 met bijna 2000 liter per koe gemiddeld.

Van mrij naar rhf

De omslag van fh naar hf beperkte zich tot de zwartbonte koe. Maar hoe zat het met de roodbonte dubbeldoelkoe, de mrij? Die hing hetzelfde lot boven het hoofd als de fh, maar dan wel een aantal jaren later. De holsteins passeerden de rijkelijk bespiede mrij’s al snel in productie. De roodbontfokkers zagen het ook en verzetten – sneller dan de fh-collega’s – de bakens.

Het idee was één of twee keer inkruisen met red hf en dan weer snel terug naar het dubbeldoeltype. Het aanbod van red-holsteinstieren was een stuk beperkter dan bij de zwartbonte ‘broers’, maar met stieren als BC Topper en Triple Threat was de toon gezet en ook daar bleek geen weg meer terug.

Midden jaren tachtig kende de Nederlandse melkveehouderij nog wel twee kleurslagen: zwart- en roodbont. Maar in de jaren die volgden, voltrok zich de verdringingskruising met (red) holstein als een natuurlijk proces. |

Bronnen:

*De Koe van Bert Theunissen,
Melkweg 2000 van Reimer Strikwerda*